

СОКОЛОВ Сергій Андрійович,

заступник начальника управління організації
надання безоплатної вторинної правничої
допомоги та проведення медіації
Південно-Східний міжрегіональний центр з
надання безоплатної правничої допомоги
ORCID ID: 0009-0009-8545-9606

КАЧУРА Олена Олександрівна,

начальник відділу забезпечення проведення медіації
управління організації надання безоплатної
вторинної правничої допомоги та проведення медіації
Південно-Східний міжрегіональний центр з
надання безоплатної правничої допомоги
ORCID ID: 0009-0002-9151-6880

НАУМИК Антон Сергійович,

провідний юрист відділу забезпечення проведення медіації
управління організації надання безоплатної
вторинної правничої допомоги та проведення медіації
Південно-Східний міжрегіональний центр з
надання безоплатної правничої допомоги
ORCID ID: 0009-0001-0893-2510
Україна

РОЗВИТОК ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКИЙ ОГЛЯД

Відновне правосуддя (від англ. *restorative justice*) в Україні розглядається як новітній підхід у кримінальній юстиції, що доповнює традиційну каральну модель, орієнтуючись на примирення сторін, компенсацію завданої шкоди та сприяння ресоціалізації правопорушника.

У вітчизняній правовій системі концепція відновного правосуддя, пов'язана як із матеріальним правом, так і з кримінальним процесом¹. З одного боку, відновне правосуддя спирається на норми матеріального права, що закріплюють права потерпілих та правопорушників. Зокрема, права потерпілого – брати участь у процесі, вимагати відшкодування завданої

1 Сидоренко, Н. С. Запобігання корупції в органах влади : метод. реком. для підг. до семінар. і практ. занять. Дніпро : ДДУВС, 2024. 48 с.

шкоди, бути поінформованим про свої права тощо (наприклад, ч.1 ст.56 КПК України визначає широкий обсяг прав потерпілого) – безпосередньо стосуються відновного підходу².

Наукові дослідження означеної проблематики здійснювала велика кількість вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них значною мірою виділяються наукові праці і публікації проф. С. Москаленка³, проф. Н. Крестовської⁴, доц. М. Мазура⁵, доц. І. Доляновської⁶, доц. О. Євдокімової⁷ та інших, що підтверджує актуальність обраної теми наукового дослідження.

Права підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема неповнолітнього) також є частиною нормативного підґрунтя, що регулює сферу відновного правосуддя, адже реалізація примирних процедур неможлива без забезпечення основоположних прав людини та дитини в кримінальному провадженні⁸. З іншого боку, відновне правосуддя по суті реалізується через процедури, спеціальні методи взаємодії сторін, тобто належить до процесуального права. Медіація, переговори, посередництво – усі ці процедури спрямовані на динамічний процес вирішення конфлікту та відновлення стосунків, а їх результати (досягнення згоди, компенсація, укладання угоди про примирення) є продуктом саме процесуальної діяльності, а не нових матеріально-правових норм. Таким чином, відновне правосуддя розглядається сучасними науковцями як міжгалузевий комплексний правовий інститут з виразною процесуальною природою, а не як окремий інститут матеріального права⁹.

Варто відмітити, що за останні роки в Україні спостерігається парадигмальний зсув у бік відновного підходу, що відображає глобальну

2 Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI.

3 Москаленко, С. Особливості відновного правосуддя в Україні. Політика та право в умовах дії воєнного стану: пошук рішень : матеріали міжнародної наукової конференції, м. Київ, 24 квіт. 2024 р. С. 133–135.

4 Крестовська, Н. Філософсько-правові студії відновного правосуддя. Правова наука і державотворення в Україні в умовах сучасних викликів, породжених російською воєнною агресією: теорія, практика, перспективи розвитку : матеріали всеукр. науково-практ. семінару, м. Кривий Ріг, 24 трав. 2024 р. С. 77–80.

5 Mazur, M. R. Restorative justice concerning minors: legal regulation and practice of application in Ukraine. *Juris europensis scientia*. 2023. № 6. С. 151–156. URL: <https://doi.org/10.32782/chem.v6.2023.28> (дата звернення: 12.11.2025).

6 Доляновська, І. М. Можливість застосування інструментів відновного правосуддя та медіації у процесі призначення покарання та попередження кримінальних правопорушень. *Legal bulletin*. 2025. С. 169–177. URL: <https://doi.org/10.31732/2708-339x-2025-16-b21> (дата звернення: 12.11.2025).

7 Євдокімова, О. Щодо перспективних напрямів упровадження відновного правосуддя у кримінальне законодавство України. *Юридичний вісник*. 2021. № 5. С. 55–62. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2246> (дата звернення: 30.09.2025).

8 Наумик, А., Кондратова, Я., Шевченко, С. Медіація в Україні: сучасний науковий огляд. *Universum*. 2024. № 13. С. 79–82. URL: <https://archive.liga.science/index.php/universum/article/view/1262> (дата звернення: 12.11.2025).

9 Светлічний, І. В., Ахмаді, А., Светлічна, М. І. Відновне правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–183.; Наумик, А., Сидоренко, Н. Боротьба з корупцією в умовах соціально-економічної невизначеності. Сучасний огляд науково-практичних засад. *Науково-практичний альманах «Інноваційна наука»*. 2025. № 1. С. 171–175.

тенденцію гуманізації правосуддя. Відновне правосуддя доповнює традиційне уявлення про правосуддя, переходячи від суто репресивних методів до орієнтації на відновлення соціальної гармонії. Як зазначає Н. М. Пархоменко, відновне правосуддя пропонує «новий погляд на кримінальне правосуддя», де головним є зцілення розірваних злочином взаємин, а не ізоляція злочинця¹⁰. Сучасне розуміння справедливості все більше пов'язується з гармонізацією соціальних відносин. Культурний зсув у бік примирення та прощення, підкріплений законодавчими змінами, необхідний для повноцінного впровадження цієї концепції правосуддя в Україні, особливо у час повоєнної відбудови.

У практичному вимірі відновне правосуддя в Україні наразі зосереджене переважно на неповнолітніх. Важливим кроком стало впровадження у 2019 р. пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення», який реалізовувався у Донецькій, Одеській, Львівській, Луганській, Миколаївській та Харківській областях, а у 2020 р. до пілотного проєкту доєдналася Сумщина¹¹. Його метою було визначено раннє виведення підлітків із кримінального процесу за умови застосування заходів реабілітації та попередження повторних правопорушень. Програма надавала можливість неповнолітнім, які вперше вчинили кримінальний проступок чи нетяжкий злочин і визнали свою вину, пройти процедуру медіації та виконати Угоду про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні злочину, яка включала положення про обов'язкове відшкодування завданої, замість традиційного судового процесу. Уже в перший рік дії Програми позитивний ефект підтвердили судові рішення щодо звільнення 84 неповнолітніх від кримінальної відповідальності¹².

Новим етапом у розвитку відновного правосуддя в Україні стало прийняття спільного наказу Міністерства юстиції, Міністерства внутрішніх справ та Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 р. № 2176/5/501/176, яким затверджено Порядок реалізації пілотного

10 Пархоменко, Н. М. Відновне правосуддя як юридична категорія і інститут права: концептуальні аспекти сутності та змісту. *Слово Національної школи суддів України*. 2024. № 3 (48). С. 45–48.

11 Про реалізацію пілотного проєкту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : спільний наказ Міністерства юстиції України та Генеральної прокуратури України від 21.01.2019 № 172/5/10.

12 Светлічний, І. В., Ахмаді, А., Светлічна, М. І. Відновне правосуддя у протидії злочинності неповнолітніх: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Молодий вчений*. 2024. № 4 (128). С. 179–183.

проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення»¹³. Вперше нормативно-правове підґрунтя було комплексно визначено організаційні та правові механізми застосування відновних процедур на національному рівні. Цей документ набув чинності 31 липня 2024 р. і став першим офіційно зареєстрованим нормативно-правовим актом, що детально врегулював порядок впровадження програм відновного правосуддя в Україні.

Програма функціонує на постійній основі (хоча і зберігає статус «пілотного проекту») та передбачає чітку міжвідомчу координацію. У процесі її реалізації задіяні прокурори, слідчі та дізнавачі Національної поліції, міжрегіональні центри з надання безоплатної правничої допомоги, які призначають медіаторів із Реєстру медіаторів, які залучаються центрами з надання безоплатної правничої допомоги, а також уповноважені органи з питань пробації. Важливо, що Порядок 2024 р. встановлює чіткі критерії застосування програми: наявності потерпілого, наявності неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого, визнання неповнолітнім факту наявності події кримінального правопорушення, згоди неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого на участь у Програмі. При цьому ключовими принципами визначено добровільність і конфіденційність.

Про можливість застосування програми потерпілого та підозрюваного інформує слідчий або дізнавач, а в окремих випадках прокурор. За умови наявності згоди сторін відповідальний структурний підрозділ міжрегіонального центру з надання БПД призначає медіатора, який організовує зустрічі та відповідно забезпечує сам процес медіації. Медіатор спеціально підготовлена незалежна, неупереджена особа, що пройшла спеціалізовану підготовку, виступає нейтральним посередником між потерпілим і неповнолітнім правопорушником. У межах програм відновного правосуддя важливу роль відіграють зустрічі між потерпілим і неповнолітнім за участю медіатора. Їхня мета полягає не у визначенні вини чи покарання, а у відновленні справедливості, усвідомленні наслідків правопорушення, наприклад, відшкодування шкоди, якщо правопору-

13 Про реалізацію пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх...»: спільний наказ Міністерства юстиції України, МВС України, Офісу Генерального прокурора від 22.07.2024 № 2176/5/501/176 (зареєстр. у Мін'юсті 25.07.2024 за № 1116/42461).

шення нанесло матеріальних збитків, та поновлення соціальних зв'язків. Медіатор забезпечує безпечне середовище для спілкування, допомагає сторонам визначити правила взаємодії, засновані на повазі, відкритості та добровільності. Це створює умови для конструктивного діалогу. Під час обговорення сторони висловлюють власне бачення події, описують обставини та емоційні переживання, що сприяє глибшому усвідомленню соціальних і моральних наслідків вчиненого. Потерпілий має можливість розповісти про завдану шкоду, а неповнолітній – осмислити вплив своїх дій на іншу особу та суспільство, що формує почуття відповідальності та емпатії.

За потреби до процесу залучаються законні представники неповнолітнього, його захисник, представник потерпілого, а також психологи чи соціальні працівники (за згодою).

Підсумком є угода за результатами медіації, що закріплює досягнуті домовленості: від публічних вибачень і компенсації збитків (майнових або моральних) до зобов'язання неповнолітнього правопорушника пройти спеціальні програми – тренінги, громадські роботи чи інші заходи, що спрямовані на ресоціалізацію та розвиток неповнолітнього. За участю медіатора сторони визначають реалістичні й добровільні форми відшкодування, а також можливості підтримки неповнолітнього з боку сім'ї, закладу освіти чи громади в процесі його соціальної реінтеграції. Про результати участі неповнолітнього в програмі, укладання зазначеної угоди інформується слідчого або дізнавача, в окремих випадках прокурор, а також адвоката.

У разі успішного виконання всіх зобов'язань – відшкодування шкоди, примирення з потерпілим, проходження програм ресоціалізації – дізнавач, слідчий або прокурор долучає до матеріалів кримінального провадження угоду, досягнуту між сторонами, що враховується під час прийняття процесуальних рішень на стадії досудового розслідування. Прокурором можуть бути вжиті заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу кримінального процесу на підлітка та сприяє його ресоціалізації, наприклад, прийнято рішення про закриття кримінального провадження, звільнення від кримінальної відповідальності, застосування виховних заходів або укладення угоди про примирення. Сам факт ухвалення таких рішень підтверджує практичну дієвість механізмів відновного правосуддя, адже їх реалізація супроводжується конкретними результатами

у вигляді примирення сторін, відшкодування шкоди та ресоціалізації правопорушників.

У разі відсутності підстав для вищевказаних зазначених рішень, результати участі неповнолітнього у програмі відновного правосуддя можуть бути враховані при розгляді справи в суди, як обставини, що пом'якшують відповідальність.

Таким чином, участь у програмі не лише сприяє відновленню справедливості та усвідомленню завданої шкоди, але й позитивно впливає на подальшу процесуальну долю неповнолітнього, підсилюючи виховний і профілактичний потенціал системи правосуддя.

Зокрема, у щорічному звіті Координаційного центру з надання правничої допомоги зафіксовано, що за період з вересня 2024 р. до вересня 2025 р. було отримано 181 комплект згод на участь у програмі (з яких 108 ініційовані слідчими, 47 – прокурорами, 25 – дізнавачами, 1 – представником потерпілого), а також укладено 71 угоду за результатами медіації між неповнолітніми та потерпілими¹⁴. Така статистика демонструє поступове закріплення програми у практиці кримінальної юстиції та підтверджує, що інституційний механізм, закладений Порядком реалізації пілотного проекту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення», має реальний вплив на правозастосування й забезпечує соціально відчутні результати.

Можна констатувати, що організаційно-управлінські засади відновного правосуддя в Україні набули чіткого інституційного оформлення, що дозволяє розглядати його як дієвий механізм кримінальної юстиції з виразною гуманістичною спрямованістю. Створені нормативні умови та практичні механізми забезпечують не лише можливість раннього виходу неповнолітніх із формального кримінального процесу, а й підвищують ефективність ресоціалізації правопорушників через застосування примирних процедур. Водночас сама концепція відновного правосуддя інтегрує правові, психологічні та соціальні чинники, що виводить її за межі суто процесуальної категорії й підкреслює її комплексний характер.

DOI: 10.51587/9798-9917-51957-2025-025-87-92

14 Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх : щорічний звіт 09.09.2024–09.09.2025. Координаційний центр з надання правничої допомоги. 2025. URL: <https://legalaidd.gov.ua/wp-content/uploads/2025/09/shhorichnyj-zvit-vidnovne-09-09-2024-r-09-09-2025-r.pdf> (дата звернення: 12.11.2025).